

UOT: 37.

PLÜRALİST YANAŞMA: TƏLƏBƏLƏRDƏ MƏDƏNİYYƏTLƏRARASI ÜNSİYYƏT BACARIQLARININ FORMALAŞDIRILMASI MƏSƏLƏLƏRİ

Salmanova Jalə Oktay qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti
Orcid id: 0000-0002-4846-1514
salmanovajala@gmail.com

Xülasə: Məqalədə plüralist yanaşmada tələbələrə mədəniyyətlərarası ünsiyyət bacarıqlarının formalaşdırılması məsələlərindən bəhs edilir.

Hər bir dil o dildə danışan mədəniyyətlərin daşıyıcısıdır və bir dilin təbliği onun mədəniyyəti sayəsində həyata keçirilir. Dil və mədəniyyətin bu yaxın əlaqəsi isə xarici dillərin tədrisində çoxdilli və çoxmədəniyyətli mühitdə ünsiyyətin zəruriliyini ortaya çıxarır. Xarici dilin tədrisində öyrənilən dilin yemək mədəniyyətini və əyləncəsini, jestlərini, geyim kimi digər sosial davranışlarını da öyrətmək vacibdir. Buna görə də hər bir fərqli dil fərqli bir mədəniyyət deməkdir.

Məqalədə eyni zamanda mədəniyyətlərarası ünsiyyətin tədrisində xüsusi rolu olan dillər üzrə ümumavropa çərçivə sənədindən də (CEFR) bəhs edilir. Xarici dillərin tədrisi zamanı CEFR sənədi mədəni bilik və bacarıqların formalaşdırılması və mənimsənməsində xüsusi rol oynayır.

Bundan əlavə, məqalədə istər yerli, istərsə də xarici dilçilərin və metodistlərin mövzu ilə bağlı elmi araşdırmaları təhlil edilir və ümumiləşdirilir.

Açar sözlər: ünsiyyət prosesi, qeyri-verbal ünsiyyət, hədəf dili, mədəniyyətlərarası ünsiyyət

Ключевые слова: процесс общения, невербальное общение, целевой язык, межкультурное общение

Key words: communication process, nonverbal communication, target language, intercultural communication

Kandalieyə görə müasir cəmiyyətlər inkişaf edən kommunikasiya texnologiyaları sayəsində dilin mədəni müxtəlifliyini yaşayır. Bu vəziyyət müxtəlif cəmiyyətlərin qarşılıqlı əlaqəsinə səbəb olur. Bu qarşılıqlı əlaqə mədəniyyətin ən əsas ötürücü vasitəsi olan dil vasitəsilə təmin edilir. Dil və mədəniyyətin bu yaxın əlaqəsi isə xarici dillərin tədrisində çoxdilli və çoxmədəniyyətli mühitdə ünsiyyətin zəruriliyini ortaya çıxarır [2].

Çağdaş dövərdə, xarici dil bilmək zərurətə çevrilib. Dil öyrənməkdə əsas məqsəd bu dildə danışan insanlarla ünsiyyət qura bilməkdir. Çünki, dil təkcə qrammatik qaydalardan ibarət deyil, hər bir cəmiyyətin yaratdığı müxtəlif komponentləri də özündə ehtiva edir. İqtisadiyyat, siyasət, tarix, adət-ənənələr, yumor və s. kimi bir çox fərqli ölçüləri ehtiva edən mədəniyyət müxtəlif ixtisarlar, deyimlər, atalar sözləri kimi istifadələri, həmçinin jest və mimika kimi şifahi olmayan ünsiyyət komponentlərinin dəyərlərini təşkil edir. Bu kontekstdə xarici dilin tədrisində hədəf dilin mədəniyyətinin müxtəlif ölçülərdə tələbələrə çatdırılması vacibdir.

Mədəniyyət sözünə müxtəlif elm sahələrində bir çox təriflər verilmişdir. Azərbaycan dilinin izahlı lüğətində *mədəniyyət* insan cəmiyyətinin istehsal sahəsində, ictimai və mənəvi həyatda əldə etdiyi nailiyyətlərin məcmusudur [9, s.317]. İnsanın yaratdığı və nəsildən-nəsilə ötürdüyü maddi və mənəvi dəyərlərdir. Fransız dilinin (Larousse) izahlı lüğətində *mədəniyyət* sözünün mənası qrup daxilindəki fərdləri başqa qrupa mənsub olan fərddən fərqləndirən davranış xüsusiyyətlərinin bütövu kimi verilir [7]. Bu xüsusiyyətlərə jestlər, dil istifadəsi və

geyim tərzii kimi bir çox xüsusiyyətlər daxildir. Buraya eyni zamanda dil daşıyıcılarını bir-birindən fərqləndirən komponentlər, məsələn, görmək, hiss etmək, qavramaq, düşünmək, ifadə etmək, reaksiya vermək, həyat tərzii, inanclar, biliklər, adət-ənənələr, qurumlar, normalar, dəyərlər, hobbiləri də daxil etmək olar. Pretceyə görə mədəniyyət dinamik bir fenomendir. Hər bir cəmiyyətdə fərdlər tədricən mənalı elementlər əsasında informasiya istehsal edirlər. Bu kontekstdə mədəniyyət də dil kimi özünü həyata keçirmə, seçim və özünü ifadə etmə formasıdır [9].

Digər tərəfdən, dil tədrisində 80-ci illərə qədər sivilizasiya anlayışı əvəzinə mədəniyyət anlayışından istifadə edilmişdir [11]. Bu konsepsiya ədəbiyyat, tarix, təsviri sənət kimi sahələri, eləcə də elmi və texnoloji inkişafı, dini təcrübələri və ictimai hadisələri əhatə edir. Belə ki, 80-ci illərdən etibarən dil tədrisində kommunikativ yanaşmanın meydana çıxması ilə mədəniyyət anlayışı genişlənmiş və dilçilik, qeyri-linqvistik ünsiyyət, antropologiya və sosiologiya kimi fənləri əhatə etmişdir. Bu kontekstdə həyat tərzii, sosial rituallar, vərdislər, şifahi və ya qeyri-verbal qarşılıqlı əlaqədə olan müvafiq biliklər və s. onların hamısı mədəniyyətin tərkib hissələrinə çevrilmişdir. Əslində xarici dil öyrənməyin əsas məqsədi bu dildə danışan fərdlərlə mədəni ünsiyyət qurmaqdır. Xarici dilə yiyələnmək və o dildə sərbəst özünü ifadə etmək anlayışı isə birmənalı olaraq cəmiyyətlə bağlıdır. Məsələn, xarici dildə qadın və kişi üçün işlədilən sözlər həmin cəmiyyətdə qadın və kişilərin sosial vəziyyətini ortaya qoyur. Deməli, dil yaşadığı cəmiyyətin düşüncə tərzini əks etdirən ötürücüdür [3].

Xarici dil özü ilə bərabər yad bir mədəniyyəti gətirir. Dilöyrənləri öyrəndikləri dili daha yaxşı mənimsəyib başqa düşmələri üçün ilk öncə hədəf dilin mədəni xüsusiyyətlərini öyrənmələri çox vacibdir. Xarici dilin tədrisində mədəniyyətin görünən tərəfi hədəf dilin ölkəsinin memarlığı, ədəbiyyatı, mətbəxi hüquq sistemi, cəmiyyət və davranış nümunələridir. Bu səbəbdən də xarici dil tədrisində öyrənilən dilin yemək mədəniyyətini, əyləncəni, geyinmə kimi digər sosial davranışlarını öyrətmək zəruridir. Nəhayət, fərqli bir dil fərqli bir mədəniyyət deməkdir, yəni xarici dil öyrənmək eyni zamanda başqa bir mədəniyyəti də anlamaq, tanımaq və öyrənmək deməkdir.

Xarici dilin tədrisində yalnız həmin dilin qaydalarının mənimsənilməsi kifayət deyil, həm də tədris olunan dilin sosial, mədəni, siyasi və iqtisadi strukturunun öyrənilməsi zəruridir və beləliklə, tələbələr öyrəndikləri dilin mədəniyyətindən xəbərdar olurlar. Bu nöqtəyə nəzərdən xarici dildə düzgün danışmaq və başa düşmək üçün ünsiyyət iştirakçılarının bədən dili adlanan jest və mimika kimi qeyri-verbal davranışlarını, yaşadıkları cəmiyyətdə xarici dildə danışanların mədəniyyət və davranış nümunələrini mənimsəmələri labüd hesab olunur. Xarici dildə təsirli və sağlam ünsiyyət insanların sözləri ilə yanaşı hərəkətlərini də anlamaqdan ibarətdir. Bu səbəbdən də xarici dil tədrisində hədəf mədəniyyətin qarşılıqlı ünsiyyət zamanı ötürülməsi vacibdir [6].

Bu məqamda xarici dillərin tədrisində mədəniyyətlərarası ünsiyyət kontekstini əsas prinsip kimi müəyyən edən Avropa Şurası 2001-ci ildə dərc etdiyi bəyannamədə tədris olunan xarici dillə bağlı sosial və mədəni məlumatların da verilməli olduğunu vurğulamışdır. Mədəni bacarıqların mənimsənilməsi dillər üzrə Ümumavropa çərçivə sənədində (CEFR) dil tədrisinin əsas məqsədlərindən biri kimi daxil edilmişdir. Bu məqsəd fərdin cəmiyyətin sosial aktyoru olması, öz davranışı ilə ətraf mühitlə ünsiyyətdə və qarşılıqlı əlaqədə olması əsasında qurulur. Belə ki, dillər üzrə ümumavropa çərçivə sənədi (CEFR) dünyanın müxtəlif ölkələrində xarici dillərinin tədrisi, dərslərin, dil proqramlarının tərtib edilməsində, bilik və bacarıqların ölçülməsi məqsədilə alətlərin hazırlanmasında istifadə olunur. CEFR sənədinə əsasən dilöyrənin xarici dil üzrə bilik və bacarıqları A1-C2 arasındakı altı səviyyədə müəyyənləşdirilir. Bu səviyyələr:

- A1 və A2 (başlangıç səviyyə);

- B1 və B2 (orta səviyyə);
- C1 və C2 (yuxarı səviyyə).

Çərçivə sənədi məqsədlərin, məzmunun və metodların dəqiq müəyyən edilməsi üçün proqramların və təlim vasitələrinin işlənməsini asanlaşdırır və bununla da müasir dillər arasında beynəlxalq əməkdaşlığı dəstəkləyir [4].

Aropa Şurası tərəfindən tərtib edilən dillər üzrə Ümumavropa çərçivə sənədində (CEFR) “yemək, geyim, əyləncə, bayramlar ” və gündəlik həyatla əlaqələndirilən mövzular daxil olmaqla sosial-mədəni fəaliyyətlərin adları cədvəl 1-də göstərilmişdir [4, s. 82-83]:

Cədvəl 1. Dillər üzrə Ümumavropa çərçivə sənədində (CEFR) göstərilən sosial-mədəni fəaliyyətlər			
Gündəlik həyat	Məişət şəraiti	Şəxsiyyətlər arasındakı münasibətlər	Dəyərlər, inanclar və davranışlar
- ərzaq və içkilər; - yemək saatları, masada davranış qaydaları; - dövlət bayramları və xüsusi günlər; - iş saatları və iş vaxtdışı; - asudə vaxt fəaliyyətləri (hobbi, kitab oxumaq vaxtdışı, idman və onun növləri, media və s.).	- həyat standartları - ev şəraiti - vərdiş halını almış davranışlar.	- sosial siniflər və onlar arasında; qarşılıqlı əlaqələr; - qadın-kişi münasibətləri; - ailə strukturları (nüvə ailələri, tək valideynli ailələr, qarışıq ailələr, çoxnəvə ailələr və s.) və münasibətlər; - nəsillərarası münasibətlər; - iş münasibətləri; - polis, rəsmi orqanlarla münasibətlər və s; - irqilər və icmalar arasında münasibətlər; - siyasi və dini qruplar arasında münasibətlər.	- sosial sinif və qruplar, onlar arasında əlaqələr; - iş yerləri; - gəlir; - ənənələr; - incəsənət; - tarix; - milli mənsubiyyət; - milli azlıqlar (etnik və ya dini); - xarici ölkələr, dövlətlər, xalqlar; - incəsənət (musiqi, təsviri incəsənət, ədəbiyyat, teatr və s.); - din; - yumor və s.
Bədən dili	Sosial ənənələr	Ritual davranışlar və adət-ənənələr	
- qeyri-şifahi (qeyri-verbal) ünsiyyət (jestlər və hərəkətlər); - paralingvistik davranış (üz ifadələri, duruş, göz teması, bədən teması və s.).	- dəqiqlik; - hədiyyələr; - geyimlər; - yemək; - içkilər; - qadağalar və s.	- dini ayinlər və rituallar; - doğum, evlilik, ölüm; - təbii hadisələr və onların təbii hadisələrə münasibətləri; - şənliklər, festivallar, bayramlar və s.	

Cədvəl 1-də göstərilən məlumatlarda qeyd edildiyi kimi xarici dili öyrənərkən dilöyrənənin ünsiyyət bacarıqlarını formalaşdırmaq seçilən mövzuların sosial-mədəni fəaliyyətlərinin düzgün situasiyada istifadəsindən asılıdır. Belə ki, insan həyatı boyu digər fərdlərlə daim ünsiyyət qurur. Ünsiyyət isə fərdlərə daha çox sosial-mədəni varlıq olmağa imkan verir. Bu əlaqələr cədvəl 1-də qeyd edildiyi kimi, dilöyrənənin *gündəlik həyatı, məişət şəraiti, şəxsiyyətlərarası münasibətləri, dəyərləri, inancları və davranışları* üzərində qurulur.

Beləliklə, ünsiyyət həm fərdi, həm sosial, həm də mədəni funksiyalara malikdir. Dili mənimsəyərkən ünsiyyət reallaşmasına təkan verən ən mühüm proseslərdən biri də qeyri-verbal ünsiyyət vasitələridir. Cədvəldə də göstəriləndiyi kimi real situasiyalarda qurulan

ünsiyyəti qeyri-verbal ünsiyyət vasitələri (jestlər, mimikalar, hərəkətlər, müxtəlif davranış kodları və s.) olmadan təsəvvür etmək mümkün deyil. Bu funksiyaları həyata keçirtməyə təkan verən aspektlərdən biri də qeyri-verbal ünsiyyət vasitələrinin sosial-mədəni fəaliyyətlərin ayrılmaz hissəsi olmasıdır. Mədəniyyət şifahi və ya qeyri-verbal ünsiyyət vasitəsilə cəmiyyətdən cəmiyyətə və nəsildən-nəslə ötürülür. Bu da dil öyrənmənin xarici dildə özünü anlamaq və düzgün ifadə etmək üçün güclü ünsiyyət bacarıqlarına və yeni biliklərə sahib olmağa təkan verir [1].

Bundan başqa, təlimdə mədəni ünsiyyət prosesinin mənbəyi müəllim, qəbul edən isə öyrənəndir. Müəllimin dərstdə müəllim-tələbə mübadiləsi zamanı ünsiyyət qura bilməsi və müxtəlif ünsiyyət üsullarından istifadə etməsi effektiv təlim prosesinin aparılmasına zəmin yaradır. Bu prosesdə şifahi ünsiyyət bacarıqları ilə yanaşı, müəllimin sözlə ifadə edilməyən bacarıqları da mühüm rol oynayır. Çünki, ünsiyyət prosesində öyrənənlərə müəllimlərinin bədən dili, səsi və nitq xüsusiyyətləri ən çox təsir edən proseslərdən hesab edilir. Bundan əlavə, müəllimin sinifdəki mövqeyi, duruşu, jest və mimikası, baxışı, təbəssümü, bütün tələbələri eyni anda görmə qabiliyyəti təlim prosesində önəmli yer tutur.

Araşdırmalar göstərir ki, dərsin səmərəli təşkilinə təmin edən əsas xüsusiyyətlər əl-qol hərəkətləri və üz ifadələri, sakitləşdirici və sabit səs tonu və nitqdə söz zənginliyidir. Mulinin qeyd etdiyi kimi, bədən şəxsiyyətimizin nə qalığı, nə də bayrağıdır. Bu, ət və sümük bizim ağılımızdır. Beləliklə, bədən istər məktəbdə, istərsə də başqa yerlərdə neytral öyrənmə obyektidir. Bu, dilöyrənlərin tədris idarəçiliyində maarifləndirmək və öyrətmək üçün əvəzsiz vasitədir [8, s.142-159].

Bəs fransız dili fənninin tədrisində mədəniyyətlərarası ünsiyyət bacarıqlarının formalaşdırılması üçün hansı təklifləri irəli sürmək olar? Bunun üçün ilk növbədə, tələbələrin internetdəki orijinal mənbələrə və ya hədəf ölkədə nəşr olunan dövri nəşrlərə daxil ola biləcəkləri mühit yaratmaq və bu veb saytlarla tanış ola bilmələri üçün autentik şəraitin yaradılması labüd hesab olunur. Digər irəli sürülən metodik iş və motivasiyaedici fəaliyyətlər aşağıdakılardır:

- hədəf ölkənin aktual filmlərinin dərslər otaqlarında nümayiş etdirilməsi;
- hədəf dildə kitablar və qəzetlərin müqayisəli təhlili və müzakirəsi;
- tələbələrin beynəlxalq mübadilə proqramları haqqında məlumatlandırılması və iştirakların həvəsləndirilməsi;
- tələbələrin internetdəki orijinal mənbələrə və ya hədəf ölkədə nəşr olunan dövri nəşrlərə daxil ola bilməsi və bu saytların üzvü ola biləcəkləri veb saytlarla tanış ola bilməsi;
- dil daşıyıcısı tələbələrlə ortaq onlayn dərslərin təşkili və mədəni bilik və bacarıqların təbii situasiyalarda ötürülməsi.

Beləliklə, hədəf dilinin mədəniyyətini müxtəlif yollarla, müqayisəli şəkildə öyrənmək imkanı olan tələbələrin maraq və motivasiyalarına, öyrənmək həvəsinə daha çox təsir edə bilər. Dil daşıyıcıları ilə qarşılıqlı əlaqə tələbələrin ünsiyyət bacarıqlarını formalaşdırır, onlar öz mədəniyyətlərindən kənara çıxır və başqa cəmiyyətlərin varlığını qəbul edir, ümumilikdə dünya haqqında təsəvvürlərini və həyata baxışlarını genişləndirə bilirlər. Bu qarşılıqlı əlaqə sayəsində tolerant yanaşma inkişaf etdirilə və eyni zamanda bu təcrübələr nəticəsində tələbələrin öyrəndikləri dildə akademik uğurları arta bilər.

Nəticə

Elmi tədqiqatların nəticələri göstərir ki, fransız dili fənninin tədrisində hədəf mədəniyyətin ötürülməsi və müqayisəli təhlili məhdud səviyyədə həyata keçirilir. Halbuki, xarici dilin tədrisində mədəniyyətlərarası ünsiyyətə əsaslanan keyfiyyətli təhsil təlimin məhsuldarlığını və keyfiyyətini artırır. Tələbələrin dilini öyrəndikləri mədəniyyət haqqında bilikləri onların şüurunda formalaşmış bəzi stereotip nümunələrlə məhdudlaşmamalıdır.

Mədəniyyət kimi geniş və əhatəli bir fenomenə gəldikdə tələbələrin yalnız müəyyən ölçülərə (cəmiyyət, siyasət, incəsənət, qastronomiya, turizm) diqqət yetirdikləri müşahidə edilmişdir. Bu vəziyyət mədəniyyəti təşkil edən bir çox ölçülərin (yumor, adət-ənənələr, gündəlik vərdişlər, din, inanc sistemi, əxlaqi dəyərlər, hüquq sistemi, təhsil sistemi, səhiyyə sistemi, ictimai qaydalar, xüsusi günlər və s.) ümumiyyətlə ifadə edilmədiyini ortaya çıxarmışdır. Onlara hədəf mədəniyyətin müxtəlif ölçüləri haqqında daha çox məlumat verilməlidir. Seçilmiş nümunələr aktual və orijinal olmalıdır və mədəni köçürmə səmərəli şəkildə həyata keçirilməlidir ki, bu sahədə təhsil alan tələbələr hədəf dilin mədəniyyəti haqqında hamıdan daha zəngin təsəvvürə və biliklərə malik olsunlar.

Ədəbiyyat

1. Barrier G. La communication non verbale. Comprendre les gestes: perception et signification. Issy-Les-Moulineaux: EDF, 1996.
2. Candelier M (coordinateur), Antoinette C-G., Castellotti V., De Pietro J-F., Lörincz I., Meissner F-J., Schröder-Sura A., Noguerol A. CARAP – Cadre de Référence pour les Approches Plurielles des Langues et des Cultures. – Strasbourg: Conseil de l'Europe, 2007.
3. Chaves R.M., Favier L., Pelissier S. L'Interculturel en classe. Grenoble : PUG, 2012.
4. Conseil de l'Europe. Cadre européen commun de référence pour les langues : apprendre, enseigner, évaluer. Strasbourg : Conseil de l'Europe, 2001. p. 82-83.
5. Conseil de l'Europe, Portfolio européen des langues. Propositions d'élaboration, Strasbourg, Conseil de l'Europe (1997).
6. Fink, C. ve Mairitsch, B. Culturel awareness. In Hanak, M & Newby, H., D. (Eds) Second language acquisition: The interface between theory and practice s, 2003.
7. Grand Larousse Illustré. Paris, 2022. [Dictionnaire français - Dictionnaires Larousse français monolingue et bilingues en ligne](#)
8. Moulin J.-F. Le discours silencieux du corps enseignant: La communication non verbale du maître dans les pratiques de classe. Carrefours de l'éducation, 2004. p. 142-159.
9. Orucov Ə., Abdullayev B., Rəhimzadə N. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. Dörd cildə. Bakı, "Şərq - Qərb", 2006, – s.317
10. Pretceille, M.A . L'éducation interculturelle. Paris : PUF, 2013. p.
11. Windmüller F. L'approche culturelle et interculturelle. Paris : Belin, 2011.
12. Zarate G. Représentations de l'étranger et didactique des langues Paris, Hachette, 1993.

PLURALISTIC APPROACHES: ISSUES OF FORMING INTERCULTURAL COMMUNICATION SKILLS IN STUDENTS

Salmanova Zhala Oktay

Summary

The article deals with the formation of students' intercultural communication skills in a pluralistic approaches.

Each language is the carrier of the cultures that speak it, and the propagation of a language is carried out thanks to its culture. This close relationship between language and culture reveals the necessity of communication in a multilingual and multicultural environment in the teaching of foreign languages. In teaching a foreign language, it is important to teach the food culture and entertainment, gestures, and other social behaviors such as clothing of the language being studied. Therefore, each different language means a different culture.

The article also mentions the common European framework of reference for languages (CEFR), which has a special role in teaching intercultural communication. During the teaching of foreign languages, the CEFR document plays a special role in the formation and acquisition of cultural knowledge and skills.

In addition, the article analyzes and summarizes scientific research on the topic by both local and foreign linguists and methodologists.

ПЛЮРАЛИСТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ: ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ НАВЫКОВ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ У СТУДЕНТОВ

Салманова Жала Октай кызы

Резюме

В статье речь идет о формировании у студентов навыков межкультурного общения на основе плюралистических подходов.

Каждый язык является носителем говорящих на нем культур, и распространение языка осуществляется благодаря его культуре. Эта тесная связь между языком и культурой раскрывает необходимость общения в многоязычной и поликультурной среде при преподавании иностранных языков. При обучении иностранному языку важно обучать культуре питания и развлечений, жестам и другому социальному поведению, например одежде, на изучаемом языке. Таким образом, каждый другой язык означает другую культуру.

В статье также упоминается общеевропейские компетенции владения иностранным языком (CEFR), которая играет особую роль в обучении межкультурной коммуникации. При обучении иностранным языкам документ CEFR играет особую роль в формировании и приобретении культурных знаний и навыков.

Кроме того, в статье анализируются и обобщаются научные исследования по теме как отечественных, так и зарубежных лингвистов, и методистов.

Rəyçi: ped.f.d, dos., G.M. Camalova

ADU-nun Təhsil -1 fakültəsi nəzdində Xarici dillərin tədrisi metodikası kafedrasının 28 noyabr 2023-cü il tarixli iclasının 04 sayılı protokolu.

Daxil olduğu tarix: 1 dekabr 2023